

HÁLÓZATOK A NYELVBEN

A kötet kolofonjának tájékoztatása szerint az ELTE Bölcsészettudományi Kar Mai Magyar Nyelvi Tanszékének Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 7. A nyelv hálózatos leírása címmel 2018. november 22–23-án tartott konferenciájának válogatott, tanulmányra bővített lektorált előadásait tartalmazza. A több mint harminc szerző hazai és külföldi akadémiai, felsőoktatási intézménybeli és más kutatóhelyek munkatársa vagy éppen doktorandusza (lásd a perszonáliákat a könyv végén). A tanulmányok nem tematikus csoportokban, hanem íróik neve szerinti ábécében találhatóak, ezért bizonyos témakörönként kíséreltem meg bemutatni a könyvet.

A hálózatelmélet jelentősége, mibenléte és újabban való elterjedése Csermely Péter bemutatásában olvasható, aki szerint „az ember hálózatképző állat”. A tudományosságban ez azt jelenti, hogy manapság ezer és ezer okot vagyunk képesek föltárni, ezek megértésének egyik technikai eljárása a hálózat kutatás, amely csupán akkor hasznos eljárás, ha nagyon sok háttér-információ van a vizsgálandó területről, különben – írja a jeles kutató – „a hálózat kutatás semmire nem jó az égadta egy világon”. A jelenségek vizsgálatához megfelelő identitású nódusokat (azaz elemeket, pontokat, részeket) kell definiálni a hálózatban. A határozottan eltérő jelenségeket, dolgokat valamiképpen – akár véletlenszerűen – kombinálni kezdi a kutatás, ekként tárulnak vagy tárulhatnak föl összefüggések, mint a vizsgálat eredményei. A szokványos és az új helyzetekre adott válaszokhoz való hálózatos alkalmazkodás kétfajta hálózatos szerkezetet alakít ki – írja Csermely Péter. Az egyik egy plasztikus rendszer, amelyik tanulóképes, a másik a merev rendszer, amelyik viszont nem tanulóképes, viszont nem felejt.

A nyelv rendszerként mindkét Csermely által említett tulajdonság birtokosa, ezért is, továbbá a nagy mennyiségű információtartalma miatt ugyancsak alkalmas a hálózat kutatás szerinti vizsgálatra. Ez a nyelvészet különböző részterületeire vonatkoztatható. A tanulmánykötetben az élő (hangzó) beszéd, az alaktan, a szótan, a mondat, a jelentés, a szöveg, valamint a stilisztika köréből olvashatók tanulmányok.

Keszler Borbála és Bóna Judit dolgozata – a beszéd szünetek és a beszédtempó változása évtizedek távlatában – azon alapul, hogy a beszéd beszédszakaszok és szünetek váltakozásából álló hálózat, amelyben a temporális jellemzők egyrészt függenek a beszéd szervek biológiai állapotától. A különféle korosztályok beszédének adatolása bizonyítja, hogy az életkor nem (egyformán) befolyásolja a beszédtempót és az artikulációs tempót minden beszélőnél.

Morfológiai tárgyú Palágyi Lászlónak az *-Ó és -Ás képzős alakok és alapigéik hálózati megközelítése* című írása. Palágyi szerint „a nyelvi hálózat legfőbb jel-

lemzői pedig a szimbolikusság, a példányalapúság, a hierarchikusság és a produktivitás. Az e jellemzők kapcsán magyarázóerővel bíró általános kognitív folyamatok a modalitásközi asszociáció, a memória, a tömbösítés és az analógia”. Elemzése ennek megfelelően tekinti át a *futó* – *futás* típusú alakulatok összefüggésrendjét. A vizsgálatba vont alaktani konstrukciók morfoszemantikai, morfoszintaktikai és morfofonológiai viszonyai közötti erősebb és lazább összefüggésekben lát a szerző hálózatot.

A szótan egy részterületének kutatása Lugosi Teleki Enikő munkája: *Onomatopoeitikus sémák, csoportosulások rokon értelmű mozgásigék szemléltetésével*. A tanulmányíró a hangutánzó (hanggal festő) szavak fölépítésének különféle jegyeit (igető, képzők, szótagszám stb.) tekinti át „funkcionális nyelvelméleti megközelítésben”, majd arra az eredményre jut, hogy „[s]okszoros fonetikai, morfológiai, szemantikai együtthatás, hálózat jelentkezik a rokon értelmű szavak mentén”, ezért szerinte a rokon értelmű szavak mintázatok alapján csomópontokba, hálózatokba rendeződnek. A Csermely Péter által említett nóduskijelölésre gondolva mindez – mondhatni – bármely nyelvi elemhalmazra érvényes. – Ugyancsak az ún. funkcionális kognitív alapállás szerinti dolgozat Mayer Péteré (*Hálózat a hálózatban. Mozgásigék és határozóragos vonzataik vizsgálata a konkrét–absztrakt jelentéskiterjesztés szempontjából*), aki az állandó határozókat (például *szembefut vki vkivel ~ vmivel*) törekedik az említett funkcionális kognitív szempontból leírni. Vizsgálatai „az állandósulás pontatlan fogalma helyett új módon kínálják fel a szerkezeti stabilizálódás leírását”, ez a hálózatba tett (és főként szemléltetésként rajzolt) vonzatokról végül is az állandósulás egyik elemét tartja fontosnak.

Pomázi Bence szintén olyan vonzatokról értekezik (*Igei és melléknévi alaptagú, verbális és deverbális vonzatszerkezetek*), amelyeknek például a *fél* igei és a *lusta* melléknévi alaptagjaik vannak, például „fél a sötétben vezetni”, „lusta idejében felkelni”. A szerző szerint tanulmánya kiindulópontjának tartja, hogy a vonzatstruktúrák eltérő konstruálási módjai egy asszociatív hálózat tagjaiként foghatók föl. Voltaképpen az állítmány kötelező bővítményeinek viszonyhálózatba helyezése alapján kísérel meg a nyelvi leírást-magyarázatot.

Imrényi András dolgozata a „milyen hálózat a magyar mondat” kérdéssel foglalkozik. Ez a kérdés, illetve a *hálózat* terminus mondattani alkalmazása már Brassai Sámuel 19. század közepi és Elekfi László 20. század közepi munkáiban megjelent a hazai nyelvleírásban. Mivel „a mondat jelentésével kapcsolatban többféle kérdést is fel lehet tenni, amelyek egymást kiegészítő szempontokat adnak a mondat jelentésszerkezetének elemzéséhez”, több dimenziót alkalmaz a szerző: a mondat ábrázoló szerepét, közlési funkcióját és kontextusbeli elhelyezését. Ennek alapján így zárja a dolgozatot, némileg cáfolva a tanulmány címét: „A jövőben az elméleti javaslat további kidolgozása mellett fontos feladat lesz a korpusznyelvészethez, illetve a hálózatkutatáshoz való kapcsolódás.”

Szövegnyelvészeti tárgyú a Domonkosi Ágnes, Kuna Ágnes és Ladányi Zsófia által jegyzett, *Az írásbeli üzenetváltás szövegtípusainak hálózati jellege* című tanulmány. H. Tomesz Tímea elemzése a *Sportesemények a médiaszövegek hálózataiban* ugyancsak e tárgycsoporthoz tartozik, az ún. „új média” eljárásait tekinti át, amelyek a szöveg befogadója érdekeit szolgálják a kapcsolódások révén.

A stílusvizsgálat ugyancsak kínálja a hálózatelméleti módok alkalmazását. Simon Gábor a megszemélyesítés nyelvi szerkezetei hálózatokként való modellezhetőségét kívánja megoldani (Hálózatos megszemélyesítések – megelevenítő hálózatok) József Attila megszemélyesítéseit gráfrendszerbe téve törekszik erre. Végül megállapítja, hogy „sem a megszemélyesítésnek, sem a megelevenítésnek nincsenek tipikus, jellemző hálózati szerveződési módjai”. *Füst Milán-i jegyek egy korai Illyés-versben* címmel a szólófordulások azonosságának egybevetésével törekszik föltárni a fiatal Illyés Gyulára tett (stílus)hatást – jelen ismertetés szerzőjének – írása.

Az olvasó a fenti főbb csoportok mellett még más nyelvészeti terület műveleitől is találhat munkákat, így például a névtan körébe sorolható a testrészek konceptualizációjának (Baranyiné Kóczy Judit), a ragadványnevek szociometriai hálózatának (Blankó Miklós), valamint Sepsikőröspatak és Kálnok helyneveinek (Már Orsolya) tárgyalása.

Balázs Géza tanulmánya (*Szimmetria a művészetben és a nyelvben*) címében is mutatja, hogy nem csupán a nyelv vizsgálható valamely szempontból hálózatrend szerint, minthogy „[a] szimmetriák komplex képi és nyelvi hálózatokat alkotnak, hálózattudományi szempontból az egymásba ágyazottság a fő jellemzőjük”. A szerző számos példával mutatja be és igazolja a szimmetria meglétét a címben megjelölt területek, illetve a természeti jelenségek körében.

A kötet összes és a fentiekben említett tanulmányait a nyelvészek és a hálózat-kutatók egyaránt haszonnal olvashatják. Előbbiek viszonylag új vizsgálati módokat és az esetleges eredményeket vethetik össze a korábbi tudományosságával, utóbbiak meggyőződhetnek arról, hogy a hálózatfelfogás mibenléte átítatta-e ezeket a nyelvészeti vizsgálatokat, vagy csupán annak igyekezete mutatkozik meg.

(Balázs Géza – Imrényi András – Simon Géza szerkesztők: *Hálózat-kutatás – Hálózatok a nyelvben*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság, 2020, 370 o.)

Büky László

nyelvész